

De kracht van de tuinstad

Van Eesteren gesprek #62
20 oktober 2017

Van Eesteren Museum
Amsterdam

De kracht van de tuinstad

Suzanna Jansen	4
Inleiding Hilde Blank	6
Nabila Bouabbouz: verdichten is een kans	6
Discussie met de zaal	8
Marianne Loof: samenhang tussen stedenbouw en architectuur	9
Hoogbouw	
Discussie	12
Philomene van der Vliet: 'make no little plans'	13
Discussie	15
Mechthild Stuhlmacher: naar een tactiele bewerking van het modernisme	16
Afsluiting	19
Meer lezen // zien	20

Anouk de Wit studeerde Kunstgeschiedenis en Archeologie aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. Zij werkte voor diverse organisaties in de erfgoedsector, zoals monumentenzorg in Rotterdam en Zwolle en het Nederlands Architectuurinstituut in Rotterdam. Tussen 2001 en 2011 runde zij De Zuiderkerk, het informatiecentrum voor ruimte bouwen wonen van de gemeente Amsterdam. Sinds 2013 is zij werkzaam als directeur van het Van Eesteren Museum in Amsterdam Nieuw-West.

Anouk de Wit, directeur van het Van Eesteren Museum, heet iedereen welkom. Het nieuwe paviljoen van het Van Eesteren Museum is de kroon op de herwaardering van de Westelijke Tuinsteden. Vanmiddag staan we eerst inhoudelijk stil bij de kracht van de tuinstad. Wat is er zo bijzonder aan de Westelijke Tuinsteden dat we het moeten koesteren en beter moeten maken? Waar kunnen we toevoegingen doen die de leefbaarheid verbeteren en die tevens recht doen aan de idealen en uitgangspunten van Van Eesteren. Veel plannen van destijds zijn anders uitgevoerd dan ze waren bedacht, of zelfs helemaal niet uitgevoerd. Zoals dat tweede paviljoen aan de noordoever van de Sloterplas. Van Eesteren tekende dat gebouw al in 1939 in het deelplan voor Sloterveer. Het is er nooit gekomen, maar wij gaan het vanmiddag openen. We kunnen nog steeds zaken toevoegen en betekenisvol maken naar maatstaven van de huidige tijd. Met de woningbouwopgave die de stad Amsterdam zichzelf gesteld heeft, lijkt de transformatie van de Westelijke Tuinsteden onontkoombaar. Hoe die vernieuwing te accommoderen, zonder de karakteristieken van de tuinstad uit het oog te verliezen? Deze kwestie staat centraal in dit 62ste Van Eesteren Gesprek. We stellen ons de vraag welke tuinstad Nieuw-West wil en kan zijn en welke rol de verduurzaming van het erfgoed hierin speelt.

Er zijn vier gastsprekers: Nabila Bouabbouz, Marianne Loof, Philomene van der Vliet en Mechtild Stuhlmacher. Hilde Blank, de nieuwe voorzitter van de EFL Stichting, zal het gesprek leiden. Bijzondere gast is de schrijfster en journaliste Suzanna Jansen. Haar nieuwe boek 'Ondanks de zwaartekracht' - waarin Cor van Eesteren een van de twee hoofdrollen vertolkt - is net uitgekomen.

Suzanna Jansen

Suzanna vertelt dat ze is opgegroeid in Slotermeer. Het fietspad langs het Van Eesteren Paviljoen kent ze goed. In haar jeugd heeft ze daar elke dag over gefietst naar de middelbare school in Slotervaart. Pas toen ze met haar boek bezig was heeft ze ontdekt wat voor een mooie plek dat is.

Suzanna Jansen

verzorgt een bijzondere aftrap van het Van Eesteren Gesprek voorafgaand aan de officiële opening van het Van Eesteren Paviljoen. Suzanna is geboren en getogen in Amsterdam. Ze begint aan een balletopleiding maar wordt uiteindelijk auteur en journalist. Na haar bestseller 'Het pauperparadijs' (2008) werkte zij zo'n tien jaar aan de zojuist verschenen roman 'Ondanks de zwaartekracht', een boek over kunst in de cultuurwoestijn Slotermeer met in de hoofdrollen Cornelis van Eesteren en Steffa Wine.

Dat ze Nieuw-West als onderwerp heeft genomen heeft te maken met hoe ze het heeft ervaren. Een fantastische plek voor kinderen, met veel speeltuintjes en groen. Tegelijkertijd was dit voor haar een buurt van rechte lijnen, alles overzichtelijk en zorgvuldig gepland. Haar ervaring was dat er allemaal dezelfde soort mensen woonden. Alle moeders waren huisvrouw en alle vaders kantoorbediende. Ze kende niemand die wel eens naar een museum of theater ging. Of die een muziekinstrument bespeelde. Een uitzondering was de magische aantrekkingskracht die uitging van de balletschool van Steffa Wine. Dat heeft haar aangezet tot het schrijven van het boek en het onderzoeken van de levens van Steffa Wine en Cornelis van Eesteren, die elkaar niet kenden. Ze heeft hun levens gevolgd vanaf het begin van hun beroep, vanaf de jaren twintig. In die tijd begon Cor met zijn werk en met na te denken over hoe je een betere stad kon maken. Over Van Eesteren vond ze een overdosis aan informatie. Maar het was nogal graven om te vinden wie hij was als mens. De start van zijn loopbaan is niet zonder slag of stoot gegaan. Toen ze begon te zoeken kwam Van Eesteren op haar over als iemand die heel gedreven was in zijn werk maar verder gesloten. Bijna iemand zonder eigenschappen. Iemand die ze vroeg naar een typering van hem stuurde een kort mailtje met 'rookte niet, dronk niet en geen rokkenjager'. Ze vond de brieven die van Van Eesteren zeven jaar lang heeft geschreven aan zijn geliefde Frieda Fluck in Zwitserland. Deze brieven zijn voor haar een schat geweest omdat ze ineens zag wat een enorm vuur er bij Van Eesteren van binnen brandde. En hoe hij heeft

geworsteld en gezwoged. In haar boek is te lezen dat van Cornelis van Eesteren mee doet aan prijsvragen. Hij heeft net meegedaan aan de prijsvraag voor de herinrichting van het Rokin. Van Eesteren vond dat er een parkeeroplossing voor het toenemende aantal auto's moest komen. 'Zijn vooruitziende blik werd door de jury geprezen, maar niet beloond'. Dan schrijft hij aan Frieda: "Alles zonder reëel succes, hoewel door de beste mensen als zeer belangrijk beoordeeld. Er zijn er die de onverwachte schoonheid en andere mogelijkheden zien die in mijn werk liggen, maar niemand vindt de moed mij daarvoor in te zetten of gelegenheid te geven er iets meer van te laten zien. Als ik geen gunner vind zal het er erg uitzien voor mijn verdere ontwikkeling". 'Hoe hard Cor ook werkt en hoezeer hij ook probeert de moed erin te houden, 1924 eindigt in wanhoop'. In de jaren dat hij Frieda schreef zocht hij naar mogelijkheden om z'n talent aan te wenden. Al die jaren kon hij Frieda nauwelijks ontmoeten want hij had geen geld om te reizen. Pas toen hij in 1929 in Amsterdam aan het AUP mocht werken, begon het te stromen. Ineens wist hij zeker dat hij met Frieda wilde trouwen. Terwijl hij daarvoor flinke bezwaren had tegen het instituut huwelijk. Hij kon niet voort met zijn leven voordat hij de plek had gevonden waar hij kon maken waar hij voor was bestemd.

Toen het boek af was heeft Suzanna Jansen zich afgevraagd wat Cornelis van Eesteren van het boek zou vinden. Ze denkt dat Cor het overbodig zou vinden. Want het ging om zijn werk. Het ging hem nooit om z'n persoon. Tegen het citeren uit de persoonlijke brieven zou hij wel eens bezwaar kunnen hebben. Ter compensatie heeft ze uit haar eigen meisjesdagboeken geciteerd.

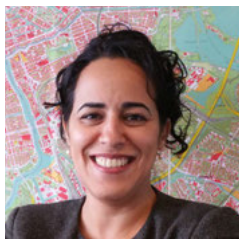
Hilde Blank is de gespreksleider van het bijzondere van Eesteren Gesprek oktober. Zij is afgestudeerd aan de Technische Universiteit (TU) Delft en sinds 1 juni 2017 de nieuwe voorzitter van het bestuur van de Van Eesteren-Fluck Van Lohuizen (EFL). Zij werkt als directeur bij BVR Adviseurs, een adviesbureau voor ruimtelijke vraagstukken. Daarnaast geeft zij leiding aan AM Concepts, is zij lid van de SER raad Noord Nederland en zit zij in het begeleidingscollege van het Planbureau voor de Leefomgeving.

Inleiding Hilde Blank

Als voorzitter start Hilde Blank bij waar Suzanna Jansen is gebleven. We moeten nadenken hoe we kunnen voortbouwen op de gerealiseerde plannen. Wij moeten daar met z'n allen op een eigen manier weer invulling aan gaan geven. Het nieuwe paviljoen wordt ook de plek waar het gesprek over de Westelijke Tuinsteden gevoerd wordt. Het gaat niet alleen om het debat onder vakgenoten. Het gaat ook om het debat met bewoners, ondernemers en mensen die initiatieven willen ontplooiën. Daar kan straks het museum met het paviljoen een mooie plek in vervullen. Deze middag wordt benut om de agenda voor komend jaar te vullen. Waar moet een gesprek over de toekomst over gaan? De vier sprekers geven aan wat de thema's voor deze agenda kunnen zijn.

Nabila Bouabbouz: verdichten is een kans

Nabila is als ambtenaar betrokken bij Amsterdam en Nieuw-West. Ze heeft als opgave om de groei van Amsterdam met jaarlijks 10.000 inwoners te faciliteren. Amsterdam heeft met IJburg alleen nog een kleine uitbreidingslocatie. De opgave is nu wezenlijk anders dan bij het AUP. Amsterdam moet verdichten en inbreiden. Volgens Nabila zou je het Van Eesterenplan daarom nu het Algemeen Amsterdams Inbreidingsplan kunnen noemen. Als we de groei willen accommoderen zullen we binnen de bestaande stad moeten transformeren en vernieuwen. De basis van Nieuw-West met verkeersassen, stadsstraten en het eigene van de buurten zijn sterk genoeg om stedenbouwkundig op voort te bouwen. Er is ook veel ruimte. De opgave is op de kracht van het bestaande te ontwerpen. Maar hoe doen we dat slim en flexibel. Volgens Nabila biedt verdichting veel kansen voor een betere woonkwaliteit,

Nabila Bouabbouz houdt zich als opdrachtgever Gebiedsontwikkeling en Transformatie bij de gemeente Amsterdam bezig met de stedelijke ontwikkeling in Nieuw-West. In die rol heeft zij uitstekend zicht op wat er op het vlak van transformatie en vernieuwing allemaal op Nieuw-West afkomt. Nabila heeft gestudeerd aan de Erasmus Universiteit in Rotterdam en aan de Technische Universiteit in Delft.

leefmilieus en voorzieningen. Er komen nieuwe bewoners met nieuwe behoeftes en met meer koopkracht. Verdichting kan ook een impuls betekenen voor deze gebieden. Verdichten gebeurt niet top-down, maar bottom-up. Als er een kader is meegeven van het bestuur wordt dit met bewoners verder uitgewerkt. De ruimtelijke inpassing en vernieuwing gaat niet zonder betrokkenheid van bewoners in de buurt. Gebruik de kracht en de creativiteit van de mensen die er al wonen om de verdichting en vernieuwing te voeden. Thema's en vraagstukken voor de vernieuwing zijn o.a. het toekomstbestendig maken van buurten op het gebied van digitalisering, klimaat, circulariteit, het faciliteren van ontmoeting en het bestrijden van eenzaamheid.

Nabila laat een paar projecten zien waar lering uit getrokken kan worden. Het zijn allemaal projecten die met nieuwe woningen nieuwe doelgroepen hebben aangetrokken en in dat opzicht zijn ze geslaagd. Maar stedenbouwkundig en/of vanuit de verdichtingsopgave gezien zijn ze minder geslaagd. Het project Middengebied-Noord in Overtoomse Veld is een verzameling van deelprojecten waar de samenhang ontbreekt. Omdat er in de ringzone een verdichtingsopgave ligt is het ook een gemiste kans geweest. In het gebied is in relatief lage dichtheid met veel grondgebonden woningen gebouwd. Minder geslaagd is ook het project Geuzenbaan in Geuzenveld. Het stedenbouwkundig plan heeft geresulteerd in gefragmenteerde bouwblokken en onlogische rest-ruimtes. Door de ingreep van de nieuwe woningbouw ligt het Lambertus Zijlplein niet aan een doorgaande route, maar enigszins verstopt in de wijk. In de Confuciusbuurt-Noord in Slotermeer heeft in 2010 de gestapelde bebouwing plaats gemaakt voor een grondgebonden woonmilieu. Minder geslaagd is de uitwerking van het plan. Aan de doorgaande straat oogt de buurt defensief omdat de binnenterreinen met hekwerken en muren zijn afgesloten. Aan de noordzijde is de ruimtelijke structuur aangetast door de plaatsing van urban villa's. Het plan heeft geresulteerd in een flinke

verdunding, conform de doelstellingen van Parkstad. De crisis in 2008 was dan ook een zege. Er is daarna meer waardering gekomen voor het bestaande. De opgave is nu om zonder al te veel te slopen te verdichten. Tot slot noemt Nabila twee geslaagde renovatieprojecten: de Dudokbuurt en de Bakema-buurt in Geuzenveld. De Bakemabuurt is een voorbeeld waarbij het bestaande vernieuwd is en het woningaantal behouden is gebleven. Het heeft geresulteerd in relatief goedkope en mooie woningen. Het project heeft met koopwoningen ook bijgedragen aan de differentiatie van doelgroepen in de buurt.

Discussie met de zaal

Volgens Hilde Blank moeten we van de projecten die we niet goed hebben gedaan leren. Bij de slechte voorbeelden is er geen goed stedenbouwkundig plan. Komt het doordat de gemeente geen goed plan heeft gemaakt? Of ligt de oorzaak bij de ontwikkelende partij? Zijn de plannen niet goed omdat de inspraak niet goed genoeg is geweest? Volgens Nabila heeft inderdaad het blauwdruk denken niet altijd geresulteerd in de beste plannen. Toch zijn er ook projecten die zonder participatie wel geslaagd zijn. Maar grotere betrokkenheid van bewoners leidt doorgaans tot betere plannen.

Het verdichtingsvraagstuk roept vragen op bij aanwezigen in de zaal. Hoe verhoudt bijvoorbeeld de verdichtingsopgave zich tot de principes van het AUP? De voorbeelden gaan vooral of er geslaagd is verdicht. Maar hoe kan verdichten met respect omgaan met het aspect licht, lucht en ruimte en daar ook een bijdrage aan leveren? Iemand merkt op dat de minder geslaagde voorbeelden nieuwe stedenbouwkundige invullingen zijn en de wel geslaagde voorbeelden betreffen herbestemming en renovatie. Het lijkt erop dat wat helemaal nieuw is bedacht minder geslaagd is dan projecten die een duidelijke relatie hebben met de bestaande bebouwing en de eigenheid van het gebied.

Marianne Loof is in 1989 cum laude afgestudeerd aan de faculteit Bouwkunde van de TU in Delft. In datzelfde jaar richtte zij in Amsterdam samen met Jurriaan van Stigt het bureau Loof & van Stigt architecten op, tegenwoordig LEVS architecten. Zij is lid van het landelijk hoofdbestuur van BNA, de branchevereniging van Nederlandse architectenbureaus. Tevens was zij tussen 2011 en mei 2017 voorzitter van de Commissie Ruimtelijke Kwaliteit van de gemeente Amsterdam.

Een andere kwestie die naar voren wordt gebracht is dat als men gaat verdichten en het wordt intensiever gebruikt, hoe zich dat met het verkeer verhoudt. Dat verkeer is in Slotermeer nu al een probleem. Wat kan een gebied qua doorstroming en parkeermogelijkheden aan?

Tot slot vraagt iemand uit de zaal waarom we moeten inbreiden en niet kunnen uitbreiden. Want we hebben het over de metropoolregio Amsterdam. Bekijk de opgave niet alleen op de schaal van de Westelijke Tuinsteden, maar kijk naar de hele metropoolregio.

Marianne Loof: samenhang tussen stedenbouw en architectuur

Marianne Loof is architect en partner van LEVS architecten. Ze was tot mei 2017 voorzitter van de Commissie Ruimtelijke Kwaliteit van de gemeente Amsterdam. Volgens haar is Amsterdam een stad waarin de grote lijnen van de stedenbouw en structuur van de stad samengaan met het architectonische object. De commissie Welstand en Monumenten – die in 2017 is overgegaan in de nieuwe Commissie Ruimtelijke Kwaliteit – heeft de dubbelslag stedenbouw-architectuur met elkaar proberen te verbinden door een gebouw niet los te zien van de structuur waar het onderdeel van uitmaakt.

Het AUP is goed gedocumenteerd. Er is goed teruggekeken, maar er is nog steeds niet zo veel vooruitgekeken. Wat betekent het als men in de tuinsteden aan de gang gaat? Van de oorspronkelijke idealen komen er nog steeds dingen naar voren die we nu weer opnieuw ontdekken. Zaken die in aanleg Van Eesteren er al wel in heeft gelegd lijken pas sinds kort tot volle wasdom te komen zoals de ontwikkeling van de Sloterplas. Je ziet nu pas wat toen al bedacht was. Het geheim van

het AUP wordt langzaam aan ontsluitend. Geef plannen dus de tijd en de ruimte dat ze mogen worden zoals ze ooit bedacht zijn. Ga niet te snel weer schakelen en veranderen. Dat is een grote uitdaging. Nieuw-West is vaak het putje geweest waar de problemen van de stad opgelost moesten worden en waar telkens weer nieuwe concepten voor bedacht werden. Parkstad was een grote vernieuwingsopgave die gelukkig maar deels tot stand is gekomen. Er zijn in de jaren zeventig ook plannen geweest om de halve Pijp te slopen. Dat heeft zich ook gekeerd. Maar dat wil niet zeggen dat Nieuw-West niet moet veranderen.

De bijdrage die Loof met de commissie ruimtelijke kwaliteit heeft proberen te leveren is gaan zitten in het formuleren van de nota 'de schoonheid van Amsterdam 2013' die ontwikkelingsmogelijkheden voor de stad geeft. Het is een nota die zowel bewaakt als ruimte geeft, maar altijd gebaseerd is op kwaliteit en niet op volume of andere abstracte gegevens. Een van de belangrijke dingen in die nota voor Nieuw-West is dat de waarderingskaarten van het erfgoed van het AUP werden gekoppeld aan het beleid. Tot die tijd hadden de waarderingskaarten geen status als het ging om stedenbouw of om het ontwikkelen van bouwplannen. Pas in 2013 is dat door de gemeenteraad tot beleid verklaard. In het AUP zijn meer dan waar ook in de stad architectuur en stedenbouw met elkaar verweven. En juist op stedenbouwkundig gebied is in de afgelopen jaren veel verkeer gegaan. De commissie welstand en monumenten vond het altijd heel frustrerend dat ze wel iets mochten zeggen over een gebouw, maar niets over het stedenbouwkundige plan. Dat is juist in de Westelijke Tuinsteden noodzakelijk. Met het stilvallen van Parkstad en ook door het vaststellen van de waarderingskaarten hebben bestaande gebouwen meer bescherming kregen. Maar ook meer waarde kregen. Een van de successen is dat bestaande bebouwing is gerenoveerd en nieuwe doelgroepen heeft aangetrokken zoals bij de portiekflat in de Klarenstraat. Behoud van het erfgoed, vernieuwing, en verbreding van doelgroepen kan prima samengaan. Deze voor-

beelden hebben we dankzij de crisis leren kennen. Er is ook meer aandacht gekomen voor de verduurzaming van het erfgoed met gebouwen die er mooier uit kwamen te zien dan daarvoor. In de tussentijd is er ook een grotere waardering ontstaan voor het naoorlogse erfgoed. Dat kan ons heel erg verrijken met nieuwe programma's. Er zijn voor Nieuw-West volop kansen. Nu is er de koers van de stad waarbij een groot deel van de opgave in de Westelijke Tuinsteden terecht gaat komen. Dat zal veel impact hebben op het karakter van het AUP. Om niet dezelfde fouten te gaan maken moet je op dit moment zeggen: hoe zorgen we dat als we nieuwe plannen gaan maken dat ze passen in het karakter van de tuinstad. En dat ze niet over 10 jaar weer als niet-geslaagde voorbeelden voorbij komen.

Een grote kwaliteit van Amsterdam zijn de duidelijk herkenbare gebieden die een identiteit hebben, die zowel op het niveau van de stedenbouw als architectuur consistent is. Deze samenhangende kwaliteit op het gebied van stedenbouw en architectuur is overal in Amsterdam herkenbaar en leesbaar: in de binnenstad, de oude linten, het plan Zuid, het AUP en nu ook de nieuwe gebieden langs de IJ-oeveren. In de tuinsteden zijn stedenbouw en architectuur het minst van elkaar los te zien. De verschillende gebieden in Amsterdam vormen verhalen die zich blijven lezen in de tijd. Het AUP vertelt het verhaal over licht, lucht en ruimte. Deze samenhangende identiteit is belangrijk. Amsterdam is geen stad van losse objecten en gebiedjes. Nieuwe bebouwing moet passen bij het karakter en de stijl van een gebied. Houd daarom kwaliteit vast op alle schaalniveaus, van stedenbouw tot oplossingen op gebouwniveau. Koester het erfgoed, want we weten dat altijd weer op een nieuwe manier te gebruiken. Nieuwe verhalen zijn waardevol als ze aan de grondregels voldoen, met name de samenhang op die schaalniveaus. In veel vernieuwingen van het AUP heeft dat eraan ontbroken, wat heeft geleid tot minder geslaagde stedenbouwkundige plannen.

De oorspronkelijke bebouwing in de tuinsteden kenmerkt zich door de relatieve soberheid. We moeten ons afvragen of in het AUP wel iconen passen. Gemiste kansen en problemen liggen altijd op het gebied van de koppeling van stedenbouw en architectuur. Er is een Structuurvisie en een welstandsnota. Maar daartussen zit een tussenschaal die stedenbouwers en ontwerpers met de bewoners moeten leren beheersen. Ontwerpend onderzoek kan achter deze consistente kwaliteit komen. Maak goede stedenbouwkundig plannen die passen bij de tuinsteden en die architectonisch goed worden uitgewerkt. Dat kan leiden tot 'best practices' in de komende 50 jaar. De belangrijkste input moet komen vanuit de stedenbouw. Dat moet met veel kennis en kunde gaan gebeuren.

Discussie

Een thema dat door iemand aan de orde wordt gesteld is dat als je gaat transformeren, in hoeverre dan nog de oorspronkelijke karakteristieke architectuur is te behouden. Met al die nieuwe normen en eisen van duurzaamheid, en nieuwe grote balkons.

Een bewoner wijst op de Airey-woningen in Sloterveer als goed voorbeeld van hoe je woningen door renovatie een nieuw leven kunt geven. Met behoud van de originele architectuur en stedenbouw. Wees zuinig op wat je hebt, zowel stedenbouwkundig als qua architectuur, en pas dat aan. De plannen van Parkstad vanaf 2001 waren top-down. Maar ook vanuit de gedachte dat de tuinstad geen waarde heeft en dat er gesloopt moest worden. Gelukkig is er een crisis gekomen waardoor het halverwege gestopt is.

Dat geeft ons nu de kans om het op een betere manier te doen. Iemand anders agendeert het thema nieuwe bewoners en bezoekers van de Westelijke Tuinsteden. Voor wie is de wijk? En van wie is de wijk? En gaan we straks ook nog alle toeristen opvangen?

*Landschapsarchitect **Philomene van der Vliet** is mede-oprichter van BOOM landscape. Philomene studeerde landschapsarchitectuur in Arnhem, Londen en Amsterdam. Als gastdocent is ze onder andere verbonden aan de Academies van Bouwkunst in Amsterdam en Rotterdam. Philomene werkt aan projecten op het raakvlak van stedelijk ontwerp en landschapsarchitectuur. Ze deed onder andere onderzoek naar Metropolitane Parken en werkte aan het opstellen van de visie op de Metropoolregio Amsterdam.*

Tot slot vraagt iemand uit de zaal zich af hoe de inbreiding van de tuinsteden zich verhoudt tot hoogbouw. Kan je ook inbreiden zonder hoogbouw?

Philomene van der Vliet: 'make no little plans'

Philomene gaat in op de potenties van Nieuw-West vanuit haar vak als landschapsarchitect. Het thema van haar lezing is 'Into the (not yet so) Wild Wild West'. Van Eesteren zou met het ontwerp van de lobbenstructuur als contramalaal voor de stedelijke ontwikkeling een vooruitziende blik hebben gehad. Met het AUP is voorgesorteerd op problemen die we nu op onze steden af zien komen zoals de klimaatadaptieve stad, de gezonde stad en de energietransitie. Er wordt nu nog nauwelijks op deze grote schaal opdracht voor plannen gegeven. In Nieuw-West ligt een groen-blauw raster dat stevig genoeg is om de stedelijke verdichtingsopgave aan te kunnen. Bezien vanuit de klimaatopgave krijgen de lobben een belangrijke functie. We moeten ervoor zorgen dat voor deze nieuwe opgaven ruimte wordt gecreëerd. Veel steden zijn al bezig om hun stad zo hoog mogelijk te krijgen op lijstjes met de groenste en de meeste gezonde stad. Dat doen ze door groene structuurvisies te ontwikkelen. Van der Vliet gaat vervolgens in op inspirerende voorbeelden in een aantal buitenlandse steden. Kopenhagen wordt klimaatneutraal gemaakt. Straten worden ingericht om overvloedige regenval tegen te gaan. In de stad zijn prettige verblijfsplekken gemaakt langs rivieren en groene assen. In Londen is een plan gemaakt voor de green Grid waarmee de Greenbelt – de ring om de stad – wordt verbonden met de Thames.

Dat doen ze door de eigenaren van private terreinen te belonen als ze mee willen werken. Men maakt een slinger van groene gebieden die aan elkaar wordt verknoopt. Overvloedige regen kan hier opgevangen worden. Bij het Olympic Park is de River Ley Valley

als aanjager gebruikt. Langs de groene lijnen liggen mooie geheimzinnige plekken. In Madrid is 42 kilometer snelweg onder de grond gestopt en op het dak is een park gemaakt. De stad ligt nu direct aan de Rio Manzanares. Boven op het water zijn met bruggen fantastische plekken gemaakt. De stad is weer verknoot met het landschap en ook met het universiteitsterrein.

Van Eesteren ontwierp een plan dat gericht was op gezondheid, frisse lucht, verbinding met de natuur, lichaamsbeweging en collectiviteit. De parken en buitenruimtes waren bedoeld om het natuurideaal ook dichtbij huis aan te bieden. Natuur zou een mens beter en verhevener maken. In de plannen heeft men destijds met gevoel voor de elementen, voor wind, beschutting, geur, smaak, reuk, de tastzin de menselijke maat proberen terug te brengen. Toch was er ook kritiek. Landschapsarchitect Wim Boer zei al vrij snel 'binnen is beklemmend binnen, buiten is ongenaakbaar buiten omdat het binnen geen buiten en het buiten geen binnen heeft'. De groenstructuren van Van Eesteren zijn prachtig ingeplant en mooi tot volwassenheid gekomen. Maar eigenlijk zijn ze niet doorontwikkeld naar de maatstaven van deze tijd en ook niet naar de huidige recreatieve behoeftes. Er is nu behoefte aan twee extremen tussen het binnen en het buiten. Ten eerste is er een drang naar buitenzijn en natuur beleven. We zijn op zoek naar meer wilde natuur, naar plekken waar we kunnen verdwalen. Aan de andere kant zoeken mensen naar extreme ervaringen in de stad, waarbij Van der Vliet het panorama op de stad vanaf de highline in New York als voorbeeld neemt.

De groenstructuren in Nieuw-West bieden veel mogelijkheden om nieuwe opgaves op te kunnen vangen. Plekken en routes moeten wel kwalitatief verbeterd worden. De opgave ligt in het verbeteren van schakeltjes, het verlengen van routes,

het natuurlijker maken van bepaalde plekken of ze programmeren. 'Kus plekken in Nieuw-West wakker', zoals met het Van Eesteren paviljoen is gebeurd. Zorg dat je tot aan de duinen kunt fietsen. Er ligt al een mooie Brettenscheg. De groenstructuur moet verknoopt worden met de lobben. Zorg dat je van plekken publieke domeinen maakt waar mensen met verschillende achtergronden eenzelfde soort ervaring hebben en elkaar kunnen ontmoeten. Er ligt een mooie waterstructuur, alleen is het nu heel moeilijk om van de ene naar de andere plek te varen. Ook hier is de opgave verknopen, verbinden en aantakken. Zorg net als Van Eesteren dat bij nieuwe opgaven de grote lijnen worden uitgezet: 'make no little plans'.

Discussie

Iemand uit de zaal stelt dat Van Eesteren een visie had die is omgezet in daden. Waarom geven we getalenteerde ontwerpers uit Nederland niet meer mandaatkracht? Hilde Blank ziet daarom een heel leuk atelier met ontwerpers die visionair naar dit gebied kijken. Dat doen we dan wel samen met alle mensen die zich eigenaar voelen en betrokken voelen bij het gebied.

Een andere aanwezige komt nog eens terug op het thema verdichting. Van Eesteren wilde juist ruimte. Wat wordt bedoeld met verdichting? Waar hebben we het bij verdichting dan over?

Mechthild Stuhlmacher: naar een tactiele bewer- king van het modernisme

Mechthild Stuhlmacher is de architecte van het van Eesteren Paviljoen. In 2001 richtte zij samen met Rien Korteknie de studio Korteknie Stuhlmacher Architecten op. Mechthild studeerde muziek en architectuur in Berlijn en Delft en werkte voor oprichting van het eigen bureau bij verschillende gerenommeerde bureaus in Nederland en Engeland. Daarnaast geeft zij al ruim twintig jaar les aan de faculteit Bouwkunde van de TU Delft. Tussen 2010 en 2016 was zij lid van de commissie voor Welstand en Monumenten Rotterdam. In het academische jaar 2015 - 2016 is zij als gastprofessor verbonden geweest aan de KU Leuven.

Het verhaal van Stuhlmacher over het nieuwe paviljoen laat zien hoe ze als architecten de samenhang tussen architectuur en stedenbouw hebben willen herstellen. Het bureau heeft een gebouw ontworpen dat lucht en ruimte symboliseert. Ze beseffen zich als Rotterdamse architecten heel goed dat ze in Nieuw-West te maken hebben met wat ze noemen 'schoonheid voor gevorderden'. Het is niet voor iedereen direct te zien te zien wat er aan de Westelijke Tuinsteden goed is. De Tuinsteden zijn prachtig, maar waarom? De architectuur wordt daarom wel eens afgedaan met dat het alleen maar rechte lijnen zijn en dat alles is geordend. Korteknie en Stuhlmacher bewerken de moderne architectuur tot iets naar wat ze hopen iedereen zonder uitleg aanspreekt.

Korteknie Stuhlmacher hebben hun architectuurstijl voor het eerst in een naoorlogse omgeving toepast in een ontwerp voor een semi-permanente uitbreiding van basisschool De Toermalijn in Rotterdam Zuidwijk. Hier hebben ze geprobeerd om met de vormtaal van de architectuur aan te sluiten bij de omgeving. Dat gebeurde niet in prefab beton, maar in hout. Dat is belangrijk om het meer aanvaardbaar te maken en toch de vormtaal te behouden. De sprekende gevel past bij de omgeving. Daarna hebben ze het cultuurhuis De Kamers in de Amersfoortse wijk Vathorst ontworpen. Omdat het een wijk in aanbouw was hebben ze zich meer op de binnenkant gericht dan op de buitenkant. Die buitenkant bood nog geen houvast. Het is een gebouw waar de buurt wel een stem kreeg, en direct betrokken was bij het uiterlijk ervan, maar waar vooral hun ideeën over de vertaalslag van beton naar hout en naar een meer haptische, tactiele architectuur en duurzamer materiaal uitein-

delijk de ruimte heeft bepaald. Als ze met de juiste materialen en kleuren werken is het modernisme ineens niet meer alleen voor gevorderden. Dan wordt het met nauwelijks enige formele aanpassingen een gebouw waar veel mensen zich ook letterlijk thuis kunnen voelen.

Bij het ontwerp van het Van Eesteren Paviljoen heeft het bureau zich laten inspireren door het werk van de Noorse architect Sverre Fehn. Deze architect heeft in de jaren vijftig en zestig eenzelfde bewerking gemaakt die het bureau Korteknie Stuhlmacher nu probeert te maken. Namelijk het vertalen van een harde architectuurtaal in een tactiele architectuur met eigentijdse duurzame materialen. Fehn heeft in 1958 een eenvoudig, open en luchtig paviljoen van hout gebouwd voor de Wereldtentoonstelling in Brussel. Het haptische en de textuur maken het warm en huiselijk. Een paar jaar later heeft hij in Venetië een vergelijkbaar paviljoen in beton gebouwd, met behoud van de optimistische ruimtelijkheid maar wel met de tactiele rijkdom van de houtbekisting en het spel van licht en schaduw. Met dit paviljoen heeft Fehn aangetoond dat het modernisme en de nabijheid van en liefde voor de natuur samen kunnen gaan. Deze combinatie maakt het Scandinavische paviljoen op de Biënnale in Venetië juist in deze tijd een geliefd project en ook een van de meest geciteerde moderne bouwwerken. Scandinavische architecten zijn erin geslaagd om het modernisme een menselijk en warm gezicht te geven dat wij nu met ons huidige duurzaamheidsdenken direct over kunnen nemen. Dit toont Sverre Fehn op prachtige

*Sverre Fehn,
Noors paviljoen,
Brussel 1958*

manier bij de Villa Schreiner uit 1963, een modernistisch huis gebouwd met warme natuurlijke materialen als baksteen en hout en mede daarom heel huiselijk.

Architecten als Sverre Fehn zijn de helden die we volgens Stuhlmacher nodig hebben om het verhaal van Van Eesteren ook op de schaal van de architectuur verder te brengen. Architecten doen er goed aan om architectuur uit de jaren vijftig en zestig goed te bestuderen. Het is belangrijk om ook beleidsmatig vast te leggen dat deze wijken samenhang nodig hebben. Het zwembad aan de Slotterplas had er kunnen uitzien als dat paviljoen van Fehn. Dan was het prachtig geweest en had het de schoonheid en waarde van het AUP bevestigd in plaats van het te bevragen en te ridiculiseren.

Van het Van Eesterenpaviljoen zijn verschillende ontwerpen gemaakt. Na een ontwerp voor een paviljoen op het terras van Oostoever zijn ze aan de slag gegaan met de locatie Meidoornbosjes. In het eerste ontwerp voor deze locatie kreeg de tuinarchitectuur een belangrijke rol toebedeeld. Ze ontwierpen een paviljoen met binnentuin en vaste planten, om de vertaalslag naar een tactiele, haptische architectuur te kunnen maken. Tegelijkertijd vreesden ze dat een eenvoudig object simpelweg te klein zou aanvoelen op deze locatie. Van dit plan is om verschillende redenen afgestapt: de architecten zagen in dat de locatie zelf de voortuin is en dat ze een tuin niet zelf hoefden te ontwerpen.

Het ontwerp had een complexe plattegrond met schuif- en klapwanden. Dit eerste ontwerp voor de locatie Meidoornbosjes was mooi, maar bleek te duur. In de daarop volgende ontwerpen is de buitengevel nauwelijks veranderd. Ze vonden dat het maritieme karakter van de Slotterplas in goede handen is geweest bij Slebos. Daar konden en wilden ze niet aan tippen. Ook staat het Van Eesteren Paviljoen in een park en niet aan een maritieme kade. Het moet zich dan ook tot een meer natuurlijke omgeving verhouden.

Het uiteindelijke plan is heel eenvoudig. Met goede proporties en een warme natuurlijke materiaalkeuze is de vertaalslag gemaakt van het modernisme naar het heden. Het aspect van licht, lucht en ruimte is voor veel mensen leesbaar. Voor deze schoonheid voor gevorderden is geen specifieke opleiding nodig. Het paviljoen versterkt het karakter van de ruimte en de alzijdigheid van het scharnierpunt waar is gebouwd. Door het ingekaderde beeld wordt dat AUP zelf beter. Door het uitzicht vanuit de grote ramen van het paviljoen kijkt men anders naar de Westelijke Tuinsteden. Het paviljoen is van alle kanten zichtbaar. Vandaar de overhoekse belettering. Het paviljoen toont aan dat er is doorgebouwd op iets, maar dat er ook iets nieuws is toegevoegd zonder het bestaande te verstoren.

Afsluiting

Hilde Blank sluit af. De opening van het paviljoen valt samen met de start van het nadenken over de opgaves voor de komende periode. Anouk de Wit had al zeven onderwerpen geagendeerd voor de gesprekken over de Westelijke Tuinsteden. Vandaag zijn daar een aantal nieuwe onderwerpen aan toegevoegd. Hilde Blank vat deze nog eens samen en overhandigt ze aan Anouk de Wit.

- Wat kunnen we leren van de geslaagde en niet-geslaagde vernieuwingsprojecten in de Tuinsteden? We moeten beter terugblikken op projecten die in de afgelopen twintig jaar zijn gerealiseerd om er achter te komen wat succes- en faalfactoren zijn geweest, steden bouwkundig, programmatisch, procesmatig en qua opdrachtgeverschap.
- Hoe verhoudt de actuele verdichtingsopgave zich tot de principes van het AUP. Op welke manieren kan verdichten met respect omgaan met het aspect licht, lucht en ruimte?
- Verricht in de Westelijke Tuinsteden ontwerpend onderzoek op de tussenschaal die gaat over de

complexe samenhang tussen stedenbouw en architectuur. Hoe is vervolgens deze kennis en kunde als input te gebruiken voor vernieuwingsplannen?

- Op welke manieren kan men – gezien de nieuwe normen en eisen - de oorspronkelijke karakteristieke architectuur en stedenbouw behouden en een nieuwe toekomst geven?
- Voor wie en van wie is de wijk als we gaan verdichten? Wie zijn de nieuwe doelgroepen en bezoekers van de Westelijke Tuinsteden. Welke rol kan Nieuw-West vervullen in het aantrekken van bepaalde groepen toeristen en welk profijt hebben de bewoners?
- Hoe kunnen we het groen-blauwe netwerk verder versterken vanuit thema's als de groene en gezonde stad, klimaatadaptie, nieuwe vormen van recreatie en publiek domein?
- Hoe brengen we visionaire visies van ontwerpers op een grote schaal samen met bewoners en andere partijen die zich eigenaar voelen en betrokken zijn bij de Westelijke Tuinsteden?

Meer lezen // zien

Op 20 oktober 2017 vond de officiële opening plaats van het Van Eesteren Paviljoen, met daaraan voorafgaand een speciaal Van Eesteren Gesprek over de Kracht van de Tuinstad. Mocht je het openingsfeest gemist hebben of de goede herinnering willen ophalen, bekijk dan [hier](#) het filmpje, gemaakt door Marit Geluk.

Tekst Van Eesteren Gesprek #62: Ivan Nio
Coverbeeld: Luuk Kramer

Van Eesteren Museum
Noordzijde 31
1064 GV Amsterdam

020-4471857
info@vaneesterenmuseum.nl
www.vaneesterenmuseum.nl

Facebook
Instagram
Twitter

Van Eesteren gesprek #62
20 oktober 2017

Van Eesteren Museum
Amsterdam

